

2020

11 DECEMBER

#3

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

WHAT DO WE READ ABOUT THE QUEEN RUSUDAN'S COINS?

Goga Gabashvili

Architect; Research Associate at the Georgian National Museum

ABSTRACT

The article is dedicated to the study of Queen Rusudan's (1223–1245) copper coins and to the comprehensive analysis of a coin hoard discovered in 2019 in the town/daba of Tskneti, consisting of 97 coins. The hoard contained the so-called “well-struck” copper coins of Queen Rusudan, among which only eight were foreign issues.

The paper provides a detailed description of the copper and silver coins, including their typological features, weight and graphic characteristics, as well as an analysis of the Georgian and Arabic inscriptions found on them. It also systematizes the mintmarks, identifying five distinct variants.

The study concludes that the examined coins represent one of the most significant finds in the history of Georgian numismatic research, allowing for a more precise determination of the chronological and geographical extent of Queen Rusudan's monetary policy.

A HOARD OF COPPER COINS OF THE QUEEN RUSUDAN FROM TOWN/DABA TSKNETI

PREFACE

During the last 2014–2019 years, private collections of Georgian and foreign numismatists, with the help of dealers, were filled with coins found by black archaeologists, as well as Georgian and foreign numismatic artifacts.

That kind of situation is very sad, because these coins are not included in the museum's collections and there is no possibility to study them.

Coin hoards also, often fall into the hands of dealers, in most cases these hoards are scattered among collectors and amateur numismatists, lose their historical significance, and the coins included in the hoard no longer represent anything for history.

Facing such a serious problem, it is very difficult to resist such an illegal act, and the problem remains in the air, so I have to cover all ethical and moral problems.

After making arrangements with dealers and black archaeologists for a small fee, I fully record the coin hoards they have found and some, individual interesting coins.

Photo materials recorded by me are available to any numismatist for non-commercial use only. After expressing your desire to receive specific materials, after the necessary interview, the desired materials will be delivered to you in full within a short period of time.

QUEEN RUSUDAN (1223 – 1245)

The Queen Rusudan was born around 1194. He ascended the throne in 1223. Due to the infancy of Davit, the son of Giorgi IV Lasha, that is why the nobles recognized Rusudan as the queen. During the Rusudan period, Georgia had close relations with the Seljuks of Asia Minor; In 1223, Rusudan herself married to the son of Erzurum Sultan Toghrul Shah¹ - Moghi Ed-Din², who had convert to christianity in advance according to the agreement.

Queen Rusudan gave birth to a daughter who was named after her grandmother Tamari³ and a son David. In 1236, Tamar, later known as Gurji-Khatun, was married to the Sultan of Rome Kais Ed-Din Kay Khosrov II⁴. Tamar was at the Sultan's door, and in 1136 the Sultan engraved her face on the minted money (Sun in Leo). This is how the famous emblem Shir-u-Khirshid (lion and sun) appeared in the East, which was later used by other sultans, and this type of coin was used by the Mongols during the copper emission, and later it was established in Persia as well, both on silver and copper. In 1239-1231, Rusudan proclaimed his son Davit at the age of as her co-chairman and blessed him in Imereti⁵ in the city of Kutaisi. In the first years of the 13th century, the extensive state of the Khorezmshaks fell after a strong invasion of the Mongols on the Trans-Caspian coast, and Jalal Ed-Din Manguberdi (or Mankburn)⁶, the son of Khwarezm Shah Alaadin Muhammad II⁷, saved himself by escaping and, after a series of adventures, gathered a helpless horde to conquer Western Persia and Azerbaijan, then attacked the Carthian provinces of Armenia. He camped at Aderbai Jan⁸.

In 1225, he approached Rusudan with a proposal to marry him and recognize him as the king of Georgia, after receiving a refusal, Jalal Ed-Din invaded Georgia, defeated the Georgian army, which was commanded by Ivane⁹ Atabag¹⁰- Amirspasalar¹¹ and Khvaraz people besieged Tbilisi in 1226. Jalal Ed-in

1 The reign of Toghrul Shah (1188–1225).

2 The materials on Mogi Ed-Din need to be clarified!

3 Years of birth and death are unknown.

4 Kais Ed-Din Kay Khosrov II, period of rule (1236-1245).

5 Imereti, one of the historical-geographic regions of Western Georgia.

6 Alaadin Muhammad II, Shah of the Khwarezm Empire (1200-1220). During the invasion of Genghis Khan in 1220, he was unable to put up an organized resistance.

7 Jalal -Ed-Din Manguberdi (or Mankburn) period of rule 1220-1231. In 1231, he was killed by an assassin hired by the Seljuks.

8 Modern Azerbaijan.

9 Ivane I Mkhargrdzeli (d. 1227) - Georgian nobleman at the end of the 12th century and the first third of the 13th century. He was the tutor of Davit IV Lasha.

10 Atabag was one of the viziers in Georgia. His duties included raising the heir of the throne.

11 Amirspasalar (Arabic-Persian Amir - chief, Persian Sefahsalar - commander) - Vizier of United Feudal Georgia, Com-

took Tbilisi on March 9, 1226. The Khvaraz people destroyed the Christian population of the city (Georgians and Armenians) and took a lot of property. Queen Rusudan and the royal court moved to Kutaisi.

Jalal Ed-Din stayed in Tbilisi for two years, during this time he continued to plunder and destroyed eastern and southern Georgia. In 1228, he got busy with other things and went south with his army, leaving a weak garrison in Tbilisi. The Georgians took advantage of this and expelled the Khorezm people from the city, but temporarily, because in 1229 Jalal Ed-Din returned and expelled the Georgian army from Tbilisi again. In 1230, Jalal Ed-Din again marched south towards the city of Khlat¹² and took it, but soon harassed by the Mongols, who had already taken Adarbaijan, he was defeated by the allied army of al-Addin Kaiqubat¹³, fled to Kurdistan, and was killed in 1231. After the death of Jalal Ed-Din, his army scattered in Georgia, the Georgians easily destroyed them and regained Tbilisi.

In 1226-1231, in just 5 years, Khorezmians caused great economic damage to Georgia, killed many Christians, stole goods, burned fields and gardens. Jalal Ed Din's campaign also left its mark on Georgian numismatics, only his money was in circulation in eastern and southern Georgia, which was further facilitated by the isolation of this area. The short period after Jalal Ed-Din was characterized by peace. Around 1235, Rusudan returned to Tbilisi with the royal court, took advantage of the peace and coronation of little David and gave a crown to him, and sent Lashagiorgi's son David to his son-in-law, at the court of Seljuk Sultan Qiya Ed-Din Kay Khosrow II of Rome, where he was put in the prison by his son-in-law after the intrigues of the Queen Rusudan, he was released only in 1235-1236 after the Mongols conquered Georgia.

In 1235, the Mongols took Gandza¹⁴ (Ganja), the capital of Georgia, and marched towards Tbilisi. The queen left Tbilisi and returned to Imereti. carried out money reform; renewed minting of silver coins.

In the early 1240s, the Mongols completely subjugated Georgia, forced the queen to hand over her son to them, and deposed Rusudan from the throne.

In 1245, the Queen Rusudan fell ill from despair and died.

COINS OF THE QUEEN RUSUDAN

We already know from historical sources that the Queen Rusudan married Ed-Dini of Moghi in 1223 and took the royal throne in the same year, despite her reign, she minted her first copper coin in Koronikon¹⁵ 447 year=1227 year And the silver drum of Koronikon 450 years = 1230 years. Thus, he resumed the minting of silver money in Georgia, which was stopped about 100 years earlier due to the shortage of copper.

It seems that in the first years of the reign, the mass of copper coins in the state of Rusudan was enough for trade circulation both inside the country and outside the country, the consumption of copper money did not present any kind of problem, because the countries of the East and even Byzantium seemed to have a shortage of silver, at the same time, Georgia clearly dominated the surrounding neighboring countries.

After the capture of Tbilisi by Jalal Ed-Din, the queen moved to Imereti and probably took part of the treasury with her, but due to the shortage of money, she started minting money in western Georgia. Jalal Ed-Din, who has left an enormous mass of copper money after the annexation, began to remint this money. His coins bear only one date of Hijri¹⁶ 623 year=1126 year. In private collections and state

mander-in-Chief. He ruled the permanent army.

12 The city of Khlat in Armenia belongs to Erzurumsk province of Turkey, it is located in the north-west of Lake Van.

13 Al-eddin Kaiqubat (1288-1237) ruled (1220-1237) was the Seljuk Sultan of Rome.

14 A city in Azerbaijan formerly (Ganja Dynasty).

15 Chronicon, (Greek: Χρόνος - time, time, year) is an old system of chronology, which was adopted in Christian countries, including Georgia.

16 In 622, the people of Mecca were dissatisfied with Muhammad's preaching, which is why he was expelled from Mecca

museums, there are coins of Jalal Ed-Din, which is visible despite the remint; Traces of coins of Demetrius I¹⁷, George III¹⁸, Tamar Dedofli¹⁹ and George IV Lasha²⁰.

On the coins of the Queen Rusudan, as well as on the coins of her predecessor kings, the first year of minting is indicated, and in subsequent years the coins are minted with the same date.

An interesting issue is the stamps of the Queen Russian. 5 of her stamp are known to us, which are presented below, but I will focus on this issue when I will present a complete description of the coins of the Rusudan Queen.

As we already know, the first coin of Rusudan is copper and looks like this;

Obv. In the center, there is the tilden name of the queen in Asomatruli²¹ alphabet **Rsn** (from Rusudan), her own garland already woven into the ornament is placed on its top;

Outside the square, in the upper segment, there is a candle of Rusudan's name, which is rendered in Arabic;

(RSU/რსუ) (Rusudan). In other three segments, the date of tilde is written in Asomtavruli;

(chcn/၂၃၆) (umz/၇၀၈) Choronicon) (447=1227).

Rev. Arabic inscription in the center of the coin;

(Queen of kings and queens, beauty of the country, royalty and religion, Rusudan, daughter of Tamar, worshiper of the Messiah, may God glorify her mighty).

to Medina, the Hijra year became the first year of the Islamic lunar calendar.

17 Demetrius I – King of Georgia 1125-1156, the eldest son and successor of Davit Agmashenebeli.

18 The year of birth of George III is unknown, he died in 1184, the king of Georgia from 1156, the son of Demetrius I, a descendant of the Bagration family.

19 Tamar, King Tamar was born about in 1160 and died in 1213, maybe in 1210 or 1207, Monarch of Georgia since 1184, daughter of George III.

20 Giorgi IV Lasha (d. 1192 - g. January 18, 1223) king of Georgia in 1213-1223. Son of King Tamar and Davit Soslan.

Asomtavruli is the oldest form of Georgian writing. The word itself "Asomtavruli" is can be found since the 16th century, in earlier monuments it is known as "Mrgvlovani" - this name refers to the rounded outlines of the letters.

The Remedios of Rusudan Queen's copper coins, weighed by me, are very strange, as the lowest weight was 1.8g and the largest weighed 8.9g. Collectioners say they have seen even larger denominations (The existence of such coins is unconfirmed for me). On copper coins of this type, only one type of stamp N3 is found. I'll go through the this topic later.

Unlike the copper coins, the Queen Rusudan's silver coins are more versatile due to the small nuances on the reverse. The inscriptions on both sides of the coin are standard and repeated on all coins.

Obv. Image of the Savior in the center, Greek inscription on the sides ⲓϥ ⲛⲉ . Asomtavruli inscription around;

საქუთუძე იხსიანე ოსტავე + 45

(In the name of God, it was forged in the year of choronicon (UN) (450=1230)

Rev. In the center, the name of Rusudan in Asomtavruli; (rsn) (Rusudan). Arabic inscription around

(الملكة الملكات جلالة الدنيا و الدين روسدان بنت تمار ظهير المسيح)

(Queen of kings and queens, beauty of the country, royalty and religion, Rusudan, daughter of Tamar, worshiper of the Messiah, may God glorify her mighty).

Obv. In the center is the image of the Savior, different from other coins. Greek inscription mixed with asomtavruli letters on the sides; ⲓϥ ⲛⲉ , Asomtavruli inscription around the Savior;

საქუთუძე იხსიანე ოსტავე + 45

(In the name of God, it was forged in the year of choronicon UL (450=1230).

Rev. In the center, the tilden name of Rusudan in Asomtavruli; (rns) (Rusudan). Arabic inscription around

(الملكة الملكات جلالة الدنيا و الدين روسدان بنت تمار ظهير المسيح)

(Queen of queens, beauty of the country, royalty and religion, Rusudan, daughter of Tamar, worshiper of the Messiah).

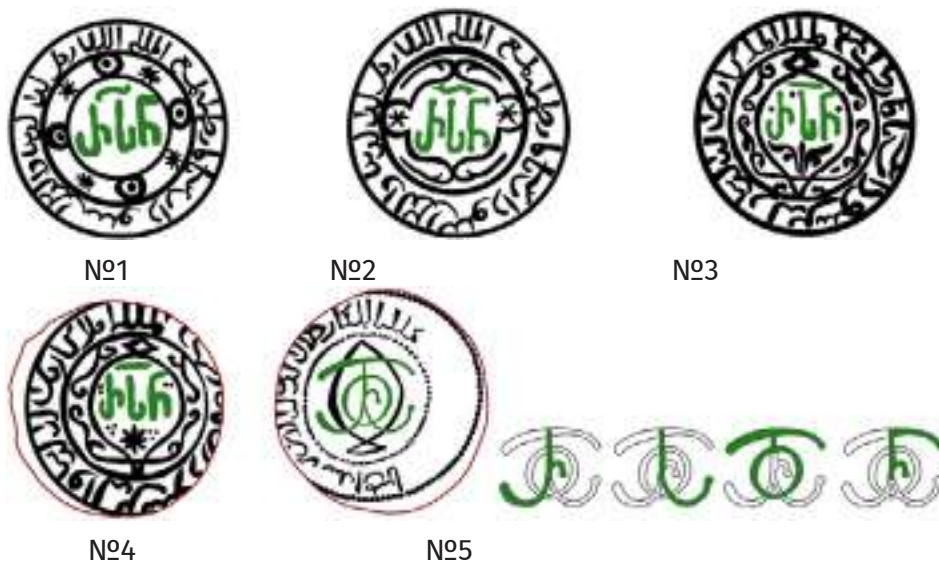
Half-dram coins are rare, weighing around 1.20-1.25 grams.

Obv. Image of the Savior in the center, Greek inscription on the sides **IC XC**.
Rev. In the center, the tilden name of Rusudan in Asomtavruli; (**RSN**) (Rusudan).

As I told you these coins have different reverses, I present to you;

This reverse of the coin is unique and not found on any other coin, the Queen's name is interestingly engraved as shown above (**RSDN**) (**Rusudan**).

e. Pakhomov writes that Queen Rusudan's drams and Muslim dirhams differ very little in weight. The average weight of the best-preserved coins in the collection of the Imperial Hermitage of St. Petersburg is 2.6 grams, while the average weight of Seljuk coins is 2.8 grams.

QUEEN RUSUDAN'S STAMPS ON GEORGIAN AND FOREIGN COINS

The stamps of the Queen Rusudan is found in an extremely large number on the coins of her predecessor Georgian kings, it seems that Rusudan in 1223-1226 limited herself to mint already existing coins. The most frequently used stamp was N10, followed by N9, there are often cases when both of these stamps are struck together on one coin. The stamps N8, N7 are very rare to find, which are stuck only on the minted coins of Tamar and Davit Soslani²², so-called Dvini²³ (these coins contain many errors, they differ in the writing of Arabic letters).

22 Davit Soslani, the second wife of the royal king, got married in 1187 in the Didube palace. The statesman, the chronicler describes him as a pleasant-looking man, adorned with moral and chivalrous qualities (died in 1205).

23 Dvini, the medieval capital of Armenia. Built by King Khosrov III Kotak of Great Armenia in 335. From the same year, the royal residence of the Arshakians moved to this city.

Tamar-Daviti,

Stamp № 8

Tamar-Daviti,

Stamp № 8

King Tamar,

Stamp № 9

Giorgi IV Lasha,

Stamp № 9

Giorgi V Lasha,

Stamp № 9

№ 10

Jalal Ed-Din,
Stamp № 10

Ildegizid,
Stamp № 10

Taking into account the given material, it is confirmed that the four stamps from 1223 to 1227 were used, because these stamps are not used on Rusudan silver coins.

The very interesting stamp is №1, which is read as Asomtavruli (f), this stamp is mostly found on copper coins of Rusudan and it seems that, the stamp have been stuck after the reform of 1230, as the given stamp No. 3 is found on silver coins of Rusudan;

Stamp № 1

If we turn this stamp over and look at it horizontally, we can read something like this Arabic letter Kh, however, this opinion was disproved after a silver coin of Rusudan was found, where the master has cut out the letter F from the beginning;

Stamp (f) Foreign coins have also been revived;

Ildegizidi,
Stamp № 5

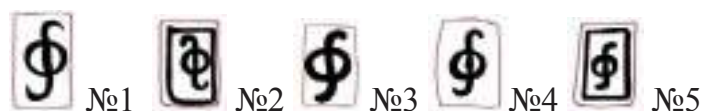
Byzantin,
stamp № 2

Based on the given numismatic artifacts, we can say that the use of the Rusudan coin began in 1230, and it is practically impossible to determine until which year it was in use.

Queen Rusudan's Copper Treasure from town/daba Tskneti

In the summer of 2019, in August, a hoard of Queen Rusudan's coins containing 97 coins was found in town/daba Tskneti (Republic of Georgia). The hoard consisted of the so-called (correctly stamped) copper coins of the Queen Rusudan, from where only 8 foreign coins are included in the hoard. The rest of them are the Queen Rusudan's coins, including 43 coins minted with her own stamp (f). 2 pieces of foreign coins are stamped with the same stamp. There are several variants of stamp (f) in the treasure, we present to you;

WE PRESENT THE PHOTO MATERIAL OF THE TREASURE FOUND IN
TOWN/DABA TSKNETI

№1 Weight: 4.11g. Size.: 25-24mm.

№2 Weight: 3.64g. Size.: 24-23mm.

№3 Weight: 3.64g. Size.: 25.5-25mm.

№4 Weight: 3.38g. Size.: 25.5-25mm.

№5 Weight: 4.86g. Size.: 25-24mm.

№6 Weight: 4.78g. Size.: 25mm.

№7 Weight: 4.29g. Size.: 24-23mm.

№8 Weight: 5.29g. Size.: 26-24mm.

№9 Weight: 5.26g. Size.: 23-22mm.

№10 Weight: 5.18g. Size.: 25mm.

№11 Weight: 5.10g. Size.: 25-24mm.

№12 Weight: 5.05g. Size.: 25-24mm.

№13 Weight: 6.13g. Size.: 24-23mm.

№14 Weight: 6.7g. Size.: 24mm.

№15 Weight: 5.55g. Size.: 24mm.

№16 Weight: 5.39g. Size.: 24.5mm.

№17 Weight: 7.06g. Size.: 25mm

№18 Weight: 6.79g. Size.: 25-24mm.

№19 Weight: 3.47g. Size.: 24mm.

№20 Weight: 7.18g. Size.: 25mm.

№21 Weight: 3.13g. Size.: 25-24mm.

№22 Weight: 1.67g. Size.: 19-17mm.

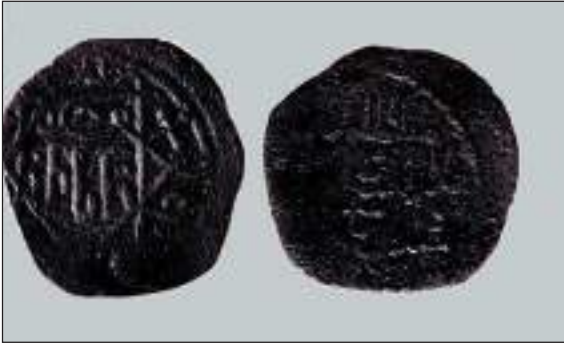
№23 Weight: 2.96g. Size.: 25mm.

№24 Weight: 2.94g. Size.: 25mm.

№25 Weight: 3.55g. Size.: 25-23.5mm.

№26 Weight: 3.82g. Size.: 25mm.

№27 Weight: 3.92g. Size.: 25mm.

№28 Weight: 4.28g. Size.: 26-24mm.

№29 Weight: 4.28g. Size.: 24.5mm.

№30 Weight: 4.32g. Size.: 25-23mm.

№31 Weight: 4.37g. Size.: 25-24mm.

№32 Weight: 4.56g. Size.: 24-23mm.

№33 Weight: 6.24g. Size.: 24-22mm.

№34 Weight: 6.78g. Size.: 23mm.

№35 Weight: 7.28g. Size.: 24mm.

№36 Weight: 7.44g. Size.: 24mm.

№37 Weight: 7.91g. Size.: 24-23mm.

№38 Weight: 1.67g. Size.: 22-18mm.

№39 Weight: 2.92g. Size.: 25-23mm.

№40 Weight: 3.88g. Size.: 25mm.

№41 Weight: 3.14g. Size.: 25-23.5mm.

№42 Weight: 3.31g. Size.: 24-23mm..

№43 Weight: 3.93g. Size.: 25mm.

№44 Weight: 5.7g. Size.: 24-21mm.

№45 Weight: 5.41g. Size.: 25-24mm.

№46 Weight: 6.19g. Size.: 25-24mm.

№47 Weight: 7.28g. Size.: 25-21mm.

№48 Weight: 8.78g. Size.: 25-24mm.

COINS WITH STAMPS

№49 Weight: 2.23g. Size.: 25-24mm.

Stamp №1

№50 Weight: 2.62g. Size.: 26-25mm.

Stamp №2

№51 Weight: 2.96g. Size.: 25-23mm.

Stamp №3

№52 Weight: 3.07g. Size.: 25.24mm.

Stamp №3

№53 Weight: 3.13g. Size.: 22-17mm.

Stamp №5

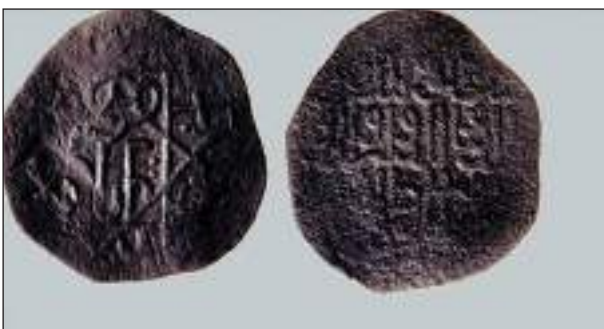
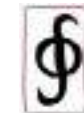
№54 Weight: 3.19g. Size.: 26-25mm.

Stamp №2

№55 Weight: 3.37g. Size.: 23-21mm.

Stamp №1

№56 Weight: 3.39g. Size.: 24-23mm.

Stamp №1

№57 Weight: 3.56g. Size.: 24-23mm.

Stamp №1

№58 Weight: 3.73g. Size.: 25-23mm.

Stamp №3

№59 Weight: 3.87g. Size.: 25-24mm.

Stamp №1

№60 Weight: 4.02g. Size.: 25-23mm.

Stamp №1

№61 Weight: 4.02g. Size.: 28-27mm.

Stamp №4

№62 Weight: 4.5g. Size.: 24mm.

Stamp №3

№63 Weight: 4.09g. Size.: 25mm.

Stamp №5

№64 Weight: 4.11g. Size.: 26mm.

Stamp №2

№65 Weight: 4.46g. Size.: 24-23mm.

Stamp №2

№66 Weight: 4.51g. Size.: 25-23mm.

Stamp №1

№67 Weight: 4.72g. Size.: 25-24mm.

Stamp №1

№68 Weight: 4.77g. Size.: 26mm.

Stamp №2

№69 Weight: 4.78g. Size.: 24-22mm.

Stamp №3

№70 Weight: 5.06g. Size.: 26mm.

Stamp №3

№71 Weight: 5.07g. Size.: 27-25mm.

Stamp №2

№72 Weight: 5.32g. Size.: 24mm.

Stamp №4

№73 Weight: 5.38g. Size.: 24mm.

Stamp №4

№74 Weight: 5.38g. Size.: 24-23mm.

Stamp №1

№75 Weight: 5.42g. Size.: 25mm.

Stamp №5

№76 Weight: 5.69g. Size.: 26-24mm.

Stamp №2

№77 Weight: 6.03g. Size.: 25mm.

Stamp №2

№78 Weight: 6.05g. Size.: 25-23mm.

Stamp №3

№79 Weight: 6.10g. Size.: 26-24mm.

Stamp №3

№80 Weight: 6.13g. Size.: 25-24mm.

Stamp №4

№81 Weight: 6.17g. Size.: 24mm.

Stamp №1

№82 Weight: 6.28g. Size.: 24mm.

Stamp №5

№83 Weight: 6.36g. Size.: 27-25mm.

Stamp №3

№84 Weight: 6.67g. Size.: 24mm.

Stamp №1

№85 Weight: 6.82g. Size.: 30-28mm.

Stamp №4

№86 Weight: 6.99g. Size.: 25-24mm.

Stamp №5

№87 Weight: 7.3g. Size.: 27-24mm.

Stamp №2

№88 Weight: 7.09g. Size.: 27-26mm.

Stamp №5

№89 Weight: 7.39g. Size.: 27-24mm.

Stamp №5

QUEEN RUSUDAN'S STAMPS ON FOREIGN COINS

№90 Weight: 6.86g. Size.: 26-25mm.

Stamp №5

№91 Weight: 2.67g. Size.: 20mm.

Stamp №3

FOREIGN COINS

№92 Weight: 6.37g. Size.: 28-25mm.

№93 Weight: 4.86g. Size.: 26-23mm.

№94 Weight: 4.92g. Size.: 29-25mm.

№95 Weight: 2.33g. Size.: 25-24mm.

№96 Weight: 6.87g. Size.: 25-23mm.

№97 Weight: 3.45g. Size.: 27-26mm.

BIBLIOGRAPHY

1. Pakhomov E.A. Coins of Georgia.
2. Barataev M.P. Numismatic facts of the Kingdom of Georgia.
3. Kapanadze D. Numismatics of Georgia.
4. Javakhishvili Iv. History of the Georgian Nation book, vol. 3. 1966.
5. Chronicler, Life of Kartli II.
6. Takaishvili E. Armenian-Saorbelos inscriptions, part II. Paris 1929.
7. Silogava E. Lower Kartli inscriptions, Dmanisi II. "Metsniereba", Tbilisi 2000.
8. Essays on the history of Georgia, Volume III. Tbilisi 1979.

2020

ДЕКАБРЬ, 11

#3

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

АРХЕОЛОГИЯ

Институт Археологии Имени Академика
Андриа Апакидзе

КЛАД МЕДНЫХ МОНЕТ ЦАРИЦЫ РУСУДАН ИЗ ПОС. ЦХНЕТИ

Что мы читаем на монетах царицы Русудан

Гога Габашвили

Архитектор; научный сотрудник Национального музея Грузии

АБСТРАКТ

Статья посвящена изучению медных монет царицы Русудан (1223-1245) и комплексному анализу монетного клада из 97 монет, обнаруженному в 2019 г. в Цхнети. Клад состоял из т.н. монет Русудан правильной ковки, из которых только 8 были иностранными.

В труде представлено детальное описание медных и серебрянных монет, типологические особенности, графические и весовые данные, анализ имеющихся на них грузинских и арабских надписей, также систематизация монетных клейм (всего 5 вариантов).

Можно с уверенностью сказать, что рассмотренные монеты являются одним из важных открытий в истории изучения грузинских монет, что дает нам средства к лучшему пониманию границ и времени распространения монетарной политики Русудан.

ПРЕДИСЛОВИЕ

На протяжении 2014–2019 гг. частные коллекции грузинских и иностранных нумизматовполнились, при помощи дилеров, грузинскими и иностранными монетами и нумизматическими артефактами, добытыми при помощи черной археологии.

Это обстоятельство очень печально, т.к. эти монеты не входят в музейный фонд и их изучение попросту не происходит.

Часто в руки дилеров попадают целые монетные клады, которые, как правило, позднее разбиваются и оседают у коллекционеров и нумизматов-любителей, теряя свою историческую значимость и ценность.

Сопротивляться такому беззаконию крайне тяжело, и проблема остается актуальной, даже при забытии этической и моральной составляющей.

По договоренности, взамен за некоторое вознаграждение, с дилерами и черными археологами, я публикую все найденные ими монетные клады и отдельные интересные монеты.

Фотоматериалы, зафиксированные мною, доступны в некоммерческих целях для любого нумизмата. В случае заинтересованности в конкретных материалах, вскоре после краткого собеседования, вы полностью получите необходимые материалы.

ЦАРИЦА РУСУДАН (1223-1245)

Царица Русудан родилась приблизительно в 1194 г., на трон взошла в 1223 г. по причине малолетства Давида, сына Гиоргия IV Лаши, и была признана правительницей аристократами. Во время ее правления у Грузии были близкие отношения с малоазиатскими сельджуками; сама царица в 1223 г. вышла замуж за сына султана Эрзерума Тогрул-шаха¹ Могис ад-Дина², который, по договоренности, предварительно крестился.

У них родилось двое детей – сын Давит и дочь, названная в честь бабушки Тамар³, позже прозванная Гурджи-хатун, которую в 1236 г. выдали замуж за румского султана Каис ад-Дина Кей Хосров II⁴. Тамар хорошо показала себя при дворе султана и он приказал чеканить ее лицо на монете 1136 г. (солнце в зодиаке льва). Так на Востоке появился знак Шир-у-Хиршид (лев и солнце), который использовали и другие султаны, также этим типом монет пользовались монголы в период медной эмиссии, а затем символ льва и солнца занял свое место на серебряных и медных персидских монетах. В 1229–1231 г. Русудан назначила соправителем своего пятилетнего сына Давита, помазав его на царствие в Имерети⁵, г. Кутаиси.

В начале XIII в. большое транс-каспийское государство хорезмшахов пало под давлением монголов, сын хорезмшаха Ала-ад-Дина Мухаммада II⁶ Джалал ад-Дин Мангуберды (или Манкбурни)⁷ спасся бегством, после чего собрал огромную армию, захватил западную Персию, напал на грузинские провинции в Армении, а ставкой своей сделал Адарбайджан⁸.

В 1225 г. Джелал-ад-Дин обратился к Русудан с предложением женитьбы и признания его царем Грузии. После отказа Джелал-ад-дин вторгся в Грузию, разбил грузинскую армию под предводительством Иванэ⁹ атабаг¹⁰ – амирспасалара¹¹ и в 1226 г. осадил Тбилиси, 9 марта того же года он взял Тбилиси и хорезмийцы вырезали христианское (грузинское и армянское) население города, а также захватили несметные богатства. Русудан и весь царский двор перешли в Кутаиси.

1 Период правления Тогрул-шаха (1188–1225).

2 Материалы о Могис-ад-Дине требуется уточнить!

3 Даты рождения и смерти неизвестны.

4 Период правления Кайс-ад-Дина Кей Хосров II (1236–1245).

5 Историко-географическая область в Западной Грузии.

6 Ала-ад-Дин Мухаммад II (1200–1220). В 1220 г. не смог оказать организованное сопротивление Чингисхану.

7 Период правления Джелал ад-Дина Марнуберды (1220–1231). В 1231 его убил нанятый сельджуками убийца.

8 Современный Азербайджан.

9 Иванэ I Мхаргрдзели (ум. в 1227 г.) – грузинский аристократ конца XII – первой трети XIII вв., воспитатель Гиорги IV Лаши.

10 Атабаг в Грузии – один из везирей, в чьи обязанности входило воспитание наследника престола.

11 Амирспасалар (араб-перс. амир – глава, перс. сепасалар – военачальник) – везирь объединенной феодальной Грузии, глава регулярной армии.

Во время своего двухлетнего пребывания в Тбилиси, Джелал-ад-Дин грабил и разрушал восточную и южную Грузию, а в 1228 г., оставив в Тбилиси малый гарнизон, он и его орда отправились куда-то на юг, чем воспользовались грузины, отбив столицу обратно, но в 1229 г. вернувшийся Джелал-ад-Дин заново захватил город. В 1230 г. Джелал-ад-Дин захватывает город Хлат¹² на юге, но вскоре, притесненные захватившими Адарбайджан монголами, потерпел поражения от союзных Ала-ад-Дину Кайкубаду¹³ войск, после чего бежал в Курдистан, где и был убит в 1231 г.

После смерти Джелал-ад-Дина, грузины уничтожили его людей, оставленных в Грузии и вернули себе Тбилиси. За пять лет своего пребывания в Грузии, в 1226–1231 гг., хорезмийцы нанесли огромный экономический урон, перебили множество христиан, расхитили скот, выжгли посевы и сады. Их вторжение отразилось и на нумизматике, в изолированных восточной и южной Грузии в обиходе были лишь монеты Джелал-ад-Дина.

Краткий период после хорезмийского вторжения был довольно мирным. В 1235 г. Русудан вместе со своим двором вернулась в Тбилиси, где короновала малолетнего Давита, а Давита – сына Гиорги-Лаши отправила ко двору своего зятя Киас-ад-Дина Кей Хосрова II, где его, в следствии интриг Русудан, заточили в тюрьму, откуда он вышел только после завоевания Грузии монголами.

В 1235 монголы захватывают вассала Грузии – г. Ганджу¹⁴ и направляются к Тбилиси, царица опять бежала в Имерети, откуда провела денежную реформу и возобновила чеканку серебряных монет.

В начале 40-ых гг. монголы полностью захватывают Грузию, свергают царицу и берут в заложники ее сына.

В 1245 г. Русудан от отчаяния слегла и скончалась.

МОНЕТЫ ЦАРИЦЫ РУСУДАН

Как известно из источников, в 1223 г. Русудан вышла замуж за Могис-ад-Дина и, в том же году, короновалась, но первые медные монеты отчеканила лишь в 447 г. по хороникону¹⁵ 447 б. =1227 г., а серебряные драмы – в 450 г. по хор. =1230 г., чем возобновила чеканку серебряных монет, прерванную почти за 100 лет до того по причине дефицита металла.

Как видно, массы медных монет, бывших в государстве в первые годы царствия Русудан, было достаточно как для внутреннего, так и для внешнего оборота, что не являлось проблемой по причине дефицита серебра в странах Востока и Византии и доминирования Грузии в регионе.

После взятия хорезмийцами Тбилиси, при бегстве царицы в Имерети, часть казны, скорее всего, отправилась с ней, но, по причине дефицита, чеканка монеты продолжилась уже в западной Грузии, а огромную массу медных монет, которые остались на востоке, перечеканили по приказу Джелал-ад-Дина, датированы все они только одним годом – 623 от хиджры¹⁶=1126 г. В музейных и частных коллекциях хранятся монеты Джелал-ад-Дина, на которых, несмотря на пе-

12 Хлат – армянский город к северо-западу от оз. Ван, расположен в вилайете Эрзерум в Турции.

13 Ала-ад-Дин Кейкубад (1288–1237), даты правления (1220–1237) – султан румских сельджуков.

14 Город в бывшем ганджинском ханстве Азербайджана.

15 Хороникон, (греч. Χρόνος – время, год) древняя система летоисчисления, принятая в христианских странах, в том числе и в Грузии.

16 В 622 г. жители Мекки, недовольные проповедями Мухаммеда, изгнали его в Медину. Год хиджры стал первым годом мусульманского лунного календаря.

речеканку, видны следы символики Деметре I¹⁷, Гиоргия III¹⁸, Тамары¹⁹ и Гиоргия IV Лаши²⁰.

Как и на монетах ее предшественников, на монетах Русудан также отмечен первый год их чеканки, и выпускались они под этой датой и впоследствии.

Очень интересны клейма на монетах царицы Русудан, из которых нам известны 5, представленные ниже, но на этом вопросе я заострю внимание позже, когда представлю вам полное описание ее монет.

Первая монета Русудан изготовлена из меди и выглядит следующим образом;

Аверс: В центре – стилизованное имя Русудан, написанное алфавитом асомтаврули²¹ - **rsn** (რსნ)(Русудан), над ним то же сокращение, вписанное в орнамент;

В верхнем сегменте, за пределами квадрата расположено еще одно сокращение имени Русудан, на этот раз на арабском;

ر (PCY/რსუ) (Русудан). В остальных трех сегментах читается сокращение даты, переданное в асомтаврули:

ჟ (XKN/ჯს) (УМЗ/უმზ) (по хороникону) (447=1227 г.).

Реверс: В центре монеты арабская надпись.

الملكة الملوك و الملكات جلال الدنيا والدولة والدين روسدان بنت تمار ظهير
المسيح اعز الله انصاره

(Царица царей и цариц, краса земли, царства и веры, Русудан, дочь Тамар, почитатель Мессии, да возвеличит Господь ее подвиги).

17 Деметре I - царь Грузии в 1125-1156 гг., старший сын и преемник Давита Строителя.

18 Гиорги III - дата рождения неизвестна, скончался в 1184, царь Грузии из рода Багратионов с 1156 г., сын Деметре I.

19 Тамара - родилась прим. в 1160 г., скончалась либо в 1207, либо в 1210, либо в 1213 г., царь Грузии с 1184 г. Дочь Гиорги III.

20 Гиорги IV Лаши (род. 1192 - ум. 18 января, 1223). Царь Грузии в 1213-1223 гг. Сын царя Тамар и Давита Сослана.

21 Асомтаврули (главная письменность) – древнейшая разновидность грузинской письменности, сам термин поздний, встречается с XVI в, в ранних памятниках написание зовется «мргловани» (округлое), исходя из формы букв.

Ремедиум монет взвешенных мною медных монет русудан весьма странный, т.к. наименьший вес был 1.8 г., а наибольший – 8.9 г., коллекционеры замечают, что встречали номиналы крупнее (что пока что не подтверждено). На медных монетах этого типа встречается лишь клеймо типа № 3. К этому вопросу вернемся позже.

В отличие от медных, серебряные монеты Русудан более разнообразны, в основном за счет маленьких нюансов на реверсе, при повторяющихся стандартных надписях на обеих сторонах.

Аверс: В центре изображение Христа, по сторонам греческая надпись IC XC . Вокруг надпись на асomtаврули;

$\text{საქრთმეძე იესო ქრისტიანე რუსუდანი + 45}$

(Именем Божьим отчеканено по хороникону (УН)

(450=1230 г.)

Реверс: По центру сокращение имени Русудан на асomtаврули; (РСН) (Русудан). Вокруг надпись на арабском

(الملكة الملكات جلالة الدنيا و الدين روسدان بنت تمار ظهير المسيح)

(Царица цариц, краса земли и веры, Русудан дочь Тамар, почитательница Мессии).

Аверс: В центре изображение Христа, отличное от других монет, по краям греческая надпись с примесью асomtаврули; IC XC , вокруг Христа надпись на асomtаврули;

$\text{საქრთმეძე იესო ქრისტიანე რუსუდანი + 45}$

(Именем Божьим отчеканено по хороникону УЛ (450=1230 г.).

Реверс: По центру сокращение имени Русудан на асomtаврули; (РСН) (Русудан). Вокруг надпись на арабском

(الملكة الملكات جلالة الدنيا و الدين روسدان بنت تمار ظهير المسيح)

(Царица цариц, краса земли и веры, Русудан дочь Тамар, почитательница Мессии).

Изредка встречаются монеты в полдрамы, весом припл. 1.20-1.25 г.

Аверс: В центре изображение Христа, по сторонам греческая надпись IC XC .

Реверс: В центре сокращение имени Русудан на асомтаврули; (PCH) (Русудан).

Как уже сказано, у этих монет отличаются реверсы;

№1

№2

№3

№4

№5

Эти реверсы нигде не повторяются, интересно и сокращение имени царицы (PCDH) (Русудан).

Е. Пахомов писал, что драмы Русудан и мусульманские дирхемы очень мало отличались по весу – средний вес отлично сохранившихся монет из коллекции Эрмитажа – 2.6 г., а у сельджукских монет – 2.8. г.

КЛЕЙМА ЦАРИЦЫ РУСУДАН НА ГРУЗИНСКИХ И ИНОСТРАННЫХ МОНЕТАХ

Клейма царицы Русудан в огромном количестве встречаются на монетах ее предшественников, как видно в 1223-1226гг. она ограничилась перечекалкой уже существующих денег.

Чаще всего использовалось клеймо № 10, потом № 9, зачастую встречаются случаи обоих на одной и той же монете. Клейма № 8, № 7 крайне редки и нанесены только в т.н. монетах Тамар и Давита Сослана²² из города Двин²³ (Эти монеты, содержащие много ошибок, различаются арабскими надписями).

22 Давит Сослан – второй муж Тамар, поженились в 1187 г. в Дидубийской резиденции. Придворный летописец описывает его, как человека моральных и рыцарских качеств, хорошего собой. Умер в 1205 г.

23 Двин – столицы средневековой Армении, построен царем Великой Армении Хосровом III Котакком в 335 г., туда перешла царская резиденция Аршакидов.

ტამარ-დავით, კლემო

№ 8

ტამარ-დავით,
კლემ № 8ტამარ,
კლემო № 9გიორგი IV ლაშა,
კლემო

№ 9

გიორგი IV ლაშა, კლემო

№ 9

№ 10

Джелал ад-Дин,
клеймо
№10

Йилдегизид,
клеймо
№ 10

Предоставленный материал подтверждает, что эти клейма использовались в 1223-1227 гг. т.к. не встречаются на серебряных монетах Русудан.

№10

№9

№7

№8

Очень интересно клеймо №1, которое читается, как Ф алфавита асомтавури, встречается в основном на медных монетах Русудан и, как видно, набито после реформы 1230 г., т.к. данное клеймо № 3 есть на серебряных монетах;

клеймо № 1

Если посмотреть на это клеймо в перевернутом горизонтальном положении, то его можно прочесть, как арабскую Х, но утверждение это опровергается монетой, на которой изначально была выбита буква Ф;

Клеймо (Ф) также было использовано для оборота иностранных монет;

Йилдегизид,

клеймо

№ 5

Византия,

клеймо

№ 2

Судя по приведенным артефактам можно заявить, что использование этого клейма Русудан началось с 1230 г., но год окончания обихода установить практически невозможно.

Клад медных монет царицы Русудан из пос. Цкнети

В августе 2019 г. в поселке Цкнети (Грузия) был обнаружен клад из 97 монет Русудан, состоящий из медных монет т.н. правильной ковки, из которых лишь 8 были иностранными. 43 метсные и 2 иностранные монеты перебиты ее же Ф клеймом в нескольких вариантах, представленных ниже:

ФОТОМАТЕРИАЛ КЛАДА ИЗ ПОС. ЦКНЕТИ

№1 Вес: 4.11г. Разм.: 25-24мм.

№2 Вес: 3.64г. Разм.: 24-23мм.

№3 Вес: 3.64г. Разм.: 25.5-25мм.

№4 Вес: 3.38г. Разм.: 25.5-25мм.

№5 Вес: 4.86г. Разм.: 25-24мм.

№6 Вес: 4.78г. Разм.: 25мм.

№7 Вес: 4.29г. Разм.: 24-23мм.

№8 Вес: 5.29г. Разм.: 26-24мм.

№9 Вес: 5.26г. Разм.: 23-22мм.

№10 Вес: 5.18г. Разм.: 25мм.

№11 Вес: 5.10г. Разм.: 25-24мм.

№12 Вес: 5.05г. Разм.: 25-24мм.

№13 Вес: 6.13г. Разм.: 24-23мм.

№14 Вес: 6.7г. Разм.: 24мм.

№15 Вес: 5.55г. Разм.: 24мм.

№16 Bec: 5.39გ. Разм.: 24.5мм

№17 Bec: 7.06გ. Разм.: 25мм.

№18 Bec: 6.79გ. Разм.: 25-24мм.

№19 Bec: 3.47გ. Разм.: 24мм.

№20 Bec: 7.18გ. Разм.: 25мм.

№21 Вес: 3.13г. Разм.: 25-24мм.

№22 Вес: 1.67г. Разм.: 19-17мм.

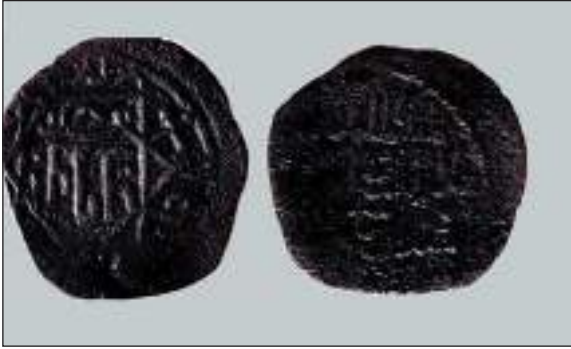
№23 Вес: 2.96г. Разм.: 25мм.

№24 Вес: 2.94г. Разм.: 25мм.

№25 Вес: 3.55г. Разм.: 25-23.5мм.

№26 Вес: 3.82г. Разм.: 25мм.

№27 Вес: 3.92г. Разм.: 25мм.

№28 Вес: 4.28г. Разм.: 26-24мм.

№29 Вес: 4.28г. Разм.: 24.5мм.

№30 Вес: 4.32г. Разм.: 25-23мм.

№31 Вес: 4.37г. Разм.: 25-24мм.

№32 Вес: 4.56г. Разм.: 24-23мм.

№33 Вес: 6.24г. Разм.: 24-22мм.

№34 Вес: 6.78г. Разм.: 23мм.

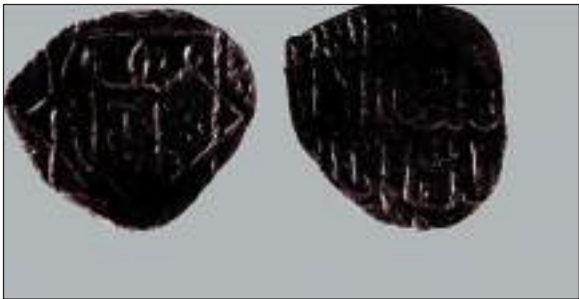
№35 Вес: 7.28г. Разм.: 24мм.

№36 Вес: 7.44г. Разм.: 24мм.

№37 Вес: 7.91г. Разм.: 24-23мм.

№38 Вес: 1.67г. Разм.: 22-18мм.

№39 Вес: 2.92г. Разм.: 25-23мм.

№40 Вес: 3.88г. Разм.: 25мм.

№41 Вес: 3.14г. Разм.: 25-23.5мм.

№42 Вес: 3.31г. Разм.: 24-23мм.

№43 Вес: 3.93г. Разм.: 25мм.

№44 Вес: 5.7г. Разм.: 24-21мм.

№45 Вес: 5.41г. Разм.: 25-24мм.

№46 Вес: 6.19г. Разм.: 25-24мм.

№47 Вес: 7.28г. Разм.: 25-21мм.

№48 Вес: 8.78г. Разм.: 25-24мм.

МОНЕТЫ С КЛЕЙМОМ

№49 Вес: 2.23г. Разм.: 25-24мм.

Клеймо №1

№50 Вес: 2.62г. Разм.: 26-25мм.

Клеймо №2

№51 Вес: 2.96г. Разм.: 25-23мм.

Клеймо №3

№52 Вес: 3.07г. Разм.: 25.24мм.

Клеймо №3

№53 Вес: 3.13г. Разм.: 22-17мм.

Клеймо №5

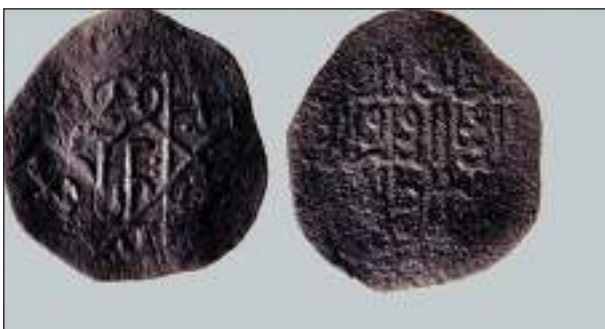
№54 Вес: 3.19г. Разм.: 26-25мм.

Клеймо №2

№55 Вес: 3.37г. Разм.: 23-21мм.

Клеймо №1

№56 Вес: 3.39г. Разм.: 24-23мм.

Клеймо №1

№57 Вес: 3.56г. Разм.: 24-23мм.

Клеймо №1

№58 Вес: 3.73г. Разм.: 25-23мм.

Клеймо №3

№59 Вес: 3.87г. Разм.: 25-24мм.

Клеймо №1

№60 Вес: 4.02г. Разм.: 25-23мм.

Клеймо №1

№61 Вес: 4.02г. Разм.: 28-27мм.

Клеймо №4

№62 Вес: 4.5г. Разм.: 24мм.

Клеймо №3

№63 Вес: 4.09г. Разм.: 25мм.

Клеймо №5

№64 Вес: 4.11г. Разм.: 26мм.

Клеймо №2

№65 Вес: 4.46г. Разм.: 24-23мм.

Клеймо №2

№66 Вес: 4.51г. Разм.: 25-23мм.

Клеймо №1

№67 Вес: 4.72г. Разм.: 25-24мм.

Клеймо №1

№68 Вес: 4.77г. Разм.: 26мм.

Клеймо №2

№69 Вес: 4.78г. Разм.: 24-22мм.

Клеймо №3

№70 Вес: 5.06г. Разм.: 26мм.

Клеймо №3

№71 Вес: 5.07г. Разм.: 27-25мм.

Клеймо №2

№72 Вес: 5.32г. Разм.: 24мм.

Клеймо №4

№73 Вес: 5.38г. Разм.: 24мм.

Клеймо №4

№74 Вес: 5.38г. Разм.: 24-23мм.

Клеймо №1

№75 Вес: 5.42г. Разм.: 25мм.

Клеймо №5

№76 Вес: 5.69г. Разм.: 26-24мм.

Клеймо №2

№77 Вес: 6.03г. Разм.: 25мм.

Клеймо №2

№78 Вес: 6.05г. Разм.: 25-23мм.

Клеймо №3

№79 Вес: 6.10г. Разм.: 26-24мм.

Клеймо №3

№80 Вес: 6.13г. Разм.: 25-24мм.

Клеймо №4

№81 Вес: 6.17г. Разм.: 24мм.

Клеймо №1

№82 Вес: 6.28г. Разм.: 24мм.

Клеймо №5

№83 Вес: 6.36г. Разм.: 27-25мм.

Клеймо №3

№84 Вес: 6.67г. Разм.: 24мм.

Клеймо №1

№85 Вес: 6.82г. Разм.: 30-28мм.

Клеймо №4

№86 Вес: 6.99г. Разм.: 25-24мм.

Клеймо №5

№87 Вес: 7.3г. Разм.: 27-24мм.

Клеймо №2

№88 Вес: 7.09г. Разм.: 27-26мм.

Клеймо №5

№89 Вес: 7.39г. Разм.: 27-24мм.

Клеймо №5

КЛЕЙМА РУСУДАН НА ИНОСТРАННЫХ МОНЕТАХ

№90 Вес: 6.86г. Разм.: 26-25мм.

Клеймо №5

№91 Вес: 2.67г. Разм.: 20мм.

Клеймо №3

ИНОСТРАННЫЕ МОНЕТЫ

№92 Вес: 6.37г. Разм.: 28-25мм.

№93 Вес: 4.86г. Разм.: 26-23мм.

№94 Вес: 4.92г. Разм.: 29-25мм.

№95 Вес: 2.33г. Разм.: 25-24мм.

№96 Вес: 6.87г. Разм.: 25-23мм.

№97 Вес: 3.45г. Разм.: 27-26мм.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Пахомов Е.А., Монеты Грузии.
2. Баратаев М.П., Нумизматические факты Грузинского царства.
3. Капанадзе Д., Нумизматика Грузии (Груз.)
4. Джавахишвили Ив., История народа грузинского 3. Тбилиси 1966 (Груз.)
5. Житие Картли II (Груз.)
6. Такаишвили Э., Надписи Сомхит-Сорбели II. Париж 1929 (Груз.)
7. Силогава Е., Надписи Квемо Картли, Дманиси II. изд. «Наука», Тбилиси 2000 (Груз.)
8. Очерки истории Грузии III. Тбилиси 1979 (Груз.)

2020

11 დეკემბერი

#3

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

არქეოლოგია

ევროპის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

რუსუდან დედოფლის სპილენძის მონეტების განძი დაბა წყნეთიდან რას ვპითხოვლობთ რუსუდან დედოფლის მონეტებზე

გოგა გაბაშვილი

არქიტექტორი; საქართველოს ეროვნული მუზეუმის მეცნიერ-თანამშრომელი

აბსტრაქტი

სტატია ეძღვნება რუსუდან დედოფლის (1223-1245) სპილენძის მონეტების კვლევასა და 2019 წელს დაბა წყნეთში აღმოჩენილ, 97 მონეტისგან შემდგარი სამონეტო განძის კომპლექსურ ანალიზს. განძი შეიცავდა ეგზეთწოდებულ (სწოხად ნაჭედ) რუსუდან დედოფლის სპილენძის მონეტებს, რომელთაგან მხოლოდ 8 ცალია უცხოური მონეტა.

ნაშრომში წახმოდგენილია სპილენძისა და ვეხცხდის მონეტების დეტალური აღწერა, ტიპოლოგიური თავისებულებები, წონითი და გრაფიკული მონაცემები, მათზე ახსებული ქაჩიური და აჩაბული წახწელების ანალიზი, ასევე სამონეტო დამღების (საეხთო ხუთი ვაჩიანგი) სისტემატიზაცია.

დანამდვირებით შეიძლება ითქვას, რომ განხილული მონეტები წახმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მონაპოვას ქაჩიური მონეტების შესწავლის ისტორიაში, რაც საშუალებას გვაძლევს უფრო ზუსტად განვსაზღვროთ რუსუდან დედოფლის მონეტაჰური პოლიტიკის გავრცელების დრო და საზღვრები.

წინასიტყვაობა

ბოლო 2014–2019 წლების განმავლობაში ქართული და უცხოელი ნუმიზმატების კერძო კოლექციები, დილერების დახმარებით, შეივსო შავი არქეოლოგების მიერ მოპოვებული მონეტებით, როგორც ქართული ასევე უცხოური ნუმიზმატური არტეფაქტებით.

ძალიან სამწუხაროა ასეთი მდგომარეობა, რადგან მუზეუმის ფონდებში ეს მონეტები არ შედის და მათი შესწავლა ვერ ხერხდება. დილერების ხელში ასევე ხშირად ხვდება სამონეტო განძები, უმეტეს შემთხვევებში ეს განძები იფანტება კოლექციონერებსა და მოყვარულ ნუმიზ-

მატებს შორის, კარგავს თავის ისტორიულ მნიშვნელობას და განძში ჩართული მონეტები უკვე არაფერს წარმოადგენს ისტორიისათვის.

ასეთი სერიოზული პრობლემის წინაშე მდგომისათვის წინააღმდეგობის გაწევა მზგავსი უკანონო ქმედებისადმი ძალზე ძნელია, პრობლემა კი ისევ ჰაერში ჩამოკიდებულ მდგომარეობაში რჩება, ამდენად მიწვეს ყოველგვარი ეთიკური და მორალური პრობლემების გადაფარვა.

დილერებსა და შავ არქეოლოგებთან შეთანხმებით მცირედი ანაზღაურების შემდეგ, სრულად დაფიქსირებ მათ მიერ აღმოჩენილ სამონეტო განძებს და ზოგიერთ საინტერესო მონეტას.

ჩემ მიერ დაფიქსირებული ფოტო მასალები მისაწვდომია ნებისმიერი ნუმიზმატიკისათვის, მხოლოდ არაკომერციული გამოყენების მიზნით. კონკრეტული მასალების მიღებაზე სურვილის გამოთქმის შემდგომ, აუცილებელი გასაუბრების შემდეგ, მოკლე ვადაში სრულად გადმოგეცემათ სასურველი მასალები.

რუსუდან დედოფალი (1223 – 1245)

რუსუდან დედოფალი დაიბადა დაახლოებით 1194 წ. ტახტზე აღზევდა 1223 წ. გიორგი IV ლაშას ვაჟის, დავითის ჩვილობის გამო დიდებულებამაც რუსუდანი აღიარეს დედოფლად. საქართველოს რუსუდანის პერიოდში ახლო ურთიერთობები ჰქონდა მცირე აზიის სელჩუკებთან; თავად რუსუდანმა 1223 წელს იქორწინა ერზურუმის სულთნის თოდრულ შაჰის¹ ძე მოლის ედ-დინზე², რომელიც პირობის თანახმად წინასწარ გაქრისტიანდა.

რუსუდან დედოფალს შეეძინა ქალიშვილი რომელსაც დაარქვეს ბებიის სახელი თამარი³ და ვაჟი დავითი. 1236 წელს თამარი, შემდგომში გურჯი-ხათუნად წოდებული მიათხოვეს რუმის სულთან ყაის ედ-დინ ქეი ხოსროვ II-ეს⁴. თამარმა კარგი განწყობა დაიმსახურა სულთანის კარზე და 1136 წელს მოჭრილ ფულზე სულთანმა ამოატვიფრინა მისი სახე (მზე ლომის ზოდიაქოში). ასე გაჩნდა აღმოსავლეთში ცნობილი ემბლემა შირ-უ-ხირშიდ (ლომი და მზე), რომელიც შემდგომ სხვა სულთნებმა გამოიყენეს, ასევე ეს ტიპი მონეტისა გამოიყენეს მონგოლებმა სპილენძის ემისიის დროს, მოგვიანებით კი სპარსეთშიც დამკვიდრდა როგორც ვერცხლზე ისე სპილენძზე. 1239–1231 წელს რუსუდანმა თავისი ვაჟი დავითი 5 წლის ასაკში გომოაცხადა თავის თანამოსაყდრედ და აკურთხებინა იმერეთში⁵ ქალაქ ქუთაისში.

XIII საუკუნის პირველ წლებში ხორეზმშახთა ვრცელი სახელმწიფო ტრანს-კასპიის სანაპიროზე მონღოლთა ძლიერი დანოლის შემდეგ დაეცა და ხვარეზმ შახის ალაადინ მუჰამად II-ის⁶ ვაჟი ჯალალ ად-დინ მანგუბერდი (ან მანკებურნი)⁷ თავს უშველა გაქცევით და რიგი თავგადასავლების შემდეგ შეაგროვა უშველებელი ურდო დაეუფლა დასავლეთ სპარსეთს და ადერბაიჯანს, შემდგომ თავს დაესხა სასომხეთის ქართულ პროვინციებს. დაბანაკდა ადერბაიჯანში⁸.

1225 წელს მიმართა რუსუდანს წინადადებით, რომ გაჰყოლოდა მას ცოლად და ელიარებინა საქართველოს მეფედ, მას შემდეგ რაც პასუხად მიიღო უარი, ჯალალ ად-დინი შემოიჭრა საქართველოში, დაამარცხა საქართველოს ლაშქარი, რომელსაც ივანე⁹ ათაბაგ¹⁰ – ამირს-

1 თოდრულ შაჰის მმართველობის პერიოდი (118-1225).

2 მასალები მოლის ედ-დინზე დასაზუსტებელია!

3 დაბადების და გარდაცვალების წლები უცნობია.

4 ყაის ედ-დინ ქეი ხოსროვ II, მმართველობის პერიოდი (1236-1245).

5 იმერეთი, დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარე.

6 ალაადინ მუჰამად II, ხვარაზმის იმპერიის შაჰი (1200-1220). 1220 წელს ჩინგიზ ყაანის შემოტევის დროს ვერ შეძლო ორგანიზირებული წინააღმდეგობის გაწევა.

7 ჯალალ-ად-დინ მანგუბერდი (ან მანკებურნი) მმართველობის პერიოდი (1220-1231). 1231 წელს იგი სელჩუკების მიერ დაქირავებულმა მკვლელებმა მოკლეს.

8 თანამედროვე აზერბაიჯანი.

9 ივანე მხარგრძელი (გ. 1227) – საქართველოს დიდებული XII საუკუნის ბოლოსა და XIII საუკუნის პირველ მესამედში. იყო დავით IV ლაშას აღმზრდელი.

10 საქართველოში ათაბაგი იყო ერთ-ერთი ვეზირი. მის ფუნქციებში შედიოდა ტახტის მემკვიდრის აღზრდა.

პასალარი¹¹ მეთაურობდა და ხვარაზმელებმა 1226 წელს თბილისს ალყა შემოარტყა. ჯალალ ედ-დინმა 1226 წლის 9 მარტს თბილისი აიღო. ხვარაზმელებმა განყვითეს ქალაქის ქრისტიანული მოსახლეობა (ქართველები და სომხები) და დიდძალი ქონება იგდეს ხელთ. დედოფალი რუსუდანი და სამეფო კარი ქუთაისში გადავიდა.

ჯალალ ედ-დინი თბილისში ორი წელი გაჩერდა, ამ დროის განმავლობაში განაგრძობდა ძარცვას და ანადგურებდა აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს. 1228 წელს რაღაც სხვა საქმეებით დაკავდა და თავის ურდოსთან ერთად სამხრეთით წავიდა, თბილისში სუსტი გარნიზონი დატოვა. ქართველებმა ისარგებლეს ამით და ხორეზმელები განდევნეს ქალაქიდან, მაგრამ დროებით, რადგან 1229 წელს ჯალალ ედ-დინი უკან დაბრუნდა და ქართული ლაშქარი კვლავ განდევნა თბილისიდან. 1230 წელს ჯალალ ედ-დინი ისევ გაილაშქრა სამხრეთით ქალაქ ხლათის¹² მიმართულებით და აიღო იგი, მაგრამ მალე მონღოლებისაგან შევიწროვებულმა, რომლებმაც უკვე აიღეს ადარბაიჯანი, დამარცხდა ალ-ედდინ კაიკუბათის¹³ მოკავშირე ჯარებთან, გაიქცა ქურთისტანში და 1231 წელს იქნა მოკლული.

ჯალალ ედ-დინის სიკვდილის შემდეგ მისი ჯარი საქართველოში გაიფანტა, ქართველებმა ადვილად გაანადგურეს ისინი და დაიბრუნეს თბილისი. 1226-1231 წლებში სულ რაღაც 5 წლის განმავლობაში ხორეზმელება დიდი ეკონომიკური ზარალი მიაყენეს საქართველოს, დახოცეს მრავალი ქრისტიანი, გაიტაცეს საქონელი, გადაწვეს ყანები და ბაღები. ჯალალ ედ-დინის ლაშქრობამ კვალი საქართველოს ნუმიზმატიკასაც დაატყო, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოში მხოლოდ მისი ფული იყო მიმოქცევაში რასაც კიდევ ხელს უწყობდა ამ ტერიტორიის იზოლაცია.

ჯალალ ედ-დინის შემდგომი მცირე პერიოდი გამოირჩეოდა სიმშვიდით. დაახლოებით 1235 წელს რუსუდანი სამეფო კართან ერთად თბილისში დაბრუნდა, ისარგებლა რა სიმშვიდით ჩაატარა პატარა დავითის კორონაცია და მას გვირგვინი დაადგა, ხოლო ლაშაგიორგის ვაჟი დავითი გაგზავნა თავის სიძესთან, რუმის სელჩუკ სულთან ყიას ედ-დინ ქეი ხოსრო II-ის კარზე სადაც ის რუსუდან დედოფლის იბტრიგების შემდეგ სიძემ დილეგში ჩასვეს, გაანთავისუფლეს მხოლოდ 1235-1236 წ. მას შემდეგ რაც მონღოლებმა საქართველო დაიპყრეს.

1235 წელს მონღოლებმა აიღეს საქართველოს ყმადნაფიცი განძა¹⁴ (განჯა) და თბილისისკენ დაიძრნენ. დედოფალმა თბილისი დატოვა და კვლავ იმერეთში გაიხიზნა. ჩაატარა ფულის რეფორმა; განაახლა ვერცხლის მონეტების მოჭრა.

ორმოციანი წლების დასაწყისში მონღოლები მთლიანად იმორჩილებენ საქართველოს, დედოფალს აიძულებენ, რომ გადასცეს მათ შვილი და რუსუდანს გადააყენებენ ტახტიდან. 1245 წელს რუსუდან დედოფალი სასონარკვეთისგან დასნეულდა და გარდაიცვალა.

რუსუდან დედოფლის მონეტები

ისტორიული წყაროებიდან ჩვენთვის უკვე ცნობილია, რომ რუსუდან დედოფალი 1223 წ. დაქორწინდა მოლის ედ-დინზე და ამავე წელს სამეფო ტახტზე აღზევდა, მიუხედავად მისი მეფობის პირველი თავისი სპილენძის მონეტა მოჭრა ქორონიკონის¹⁵ 447 წ. = 1227 წ. ხოლო ვერცხლის დრამი ქორონიკონის 450 წ. = 1230 წ. რითიც განაახლა საქართველოში ვერცხლის ფულის მოჭრა, რომელიც სპილენძის დეფიციტის გამო დაახლოებით 100 წლით ადრე შეწყდა.

როგორც ჩანს მეფობის პირველ წლებში რუსუდანს სახელმწიფოში არსებული სპილენ-

11 ამირსპასალარი (არაბ.-სპარს. ამირ – უფროსი, სპარს. სეფაჰსალარ – სარდალი) – გაერთიანებული ფეოდალური საქართველოს ვეზირი, მთავრსარდალი. განაგებდა მუდმივ ჯარს.

12 ხლათი ქალაქი სასომხეთში ეკუთვნის თურქეთის ვილაიეთ ერსრუმს, მდებარეობს ვანის ტბის ჩრდილო-დასავლეთით.

13 ალ-ედდინ კაიკუბათი (1288-1237), მმართველობდა (1220-1237), იყო რომის შელჩუკების სულთანი.

14 ქალაქი აზერბაიჯანში, ყოფილი (განჯის სახანო).

15 ქორონიკონი, (ბერძ. Χρόνος – დრო, ჟამი, წელიწადი) წელთაღრიცხვის ძველი სისტემა, რომელიც მიღებული იყო ქრისტიანულ ქვეყნებში და მათ შორის საქართველოშიც.

ძის მონეტების მასა ყოფნიდა სავაჭრო ბრუნვისათვის როგორც ქვეყნის შიგნით ასევე ქვეყნის გარეთ, სპილენძის ფულის მოხმარება არ წარმოადგენდა არანაირ პრობლემას, რადგან აღმოსავლეთის ქვეყნებს და ბიზანტიასაც კი ეტყობოდა ვერცხლის დეფიციტი, ამავე დროს საქართველო აშკარად დომინირებდა გარშემომყოფ მეზობელ ქვეყნებზე.

ჯალალ ედ-დინის მიერ თბილისის აღების შემდეგ დედოფალი იმერეთში გაიხიზნა და ალბათ ხაზინის ნაწილი თან გაიყოლა, მაგრამ წარმოქმნილი ფულის დეფიციტის გამო დასავლეთ საქართველოში დაიწყო ფულის ქედვა. ჯალალ ედ-დინმა, რომელსაც სპილენძის ფულის უშველებელი მასა დარჩა ანექსიის შემდეგ, დაიწყო ამ ფულის გადაჭედვა. მისი მონეტები დათარიღებულია მხოლოდ ერთი თარიღით ჰიჯრის¹⁶ 623წ.=1126 წ. კერძო კოლექციებში და სახელმწიფო მუზეუმებში არის დაცული ჯალალ ედ-დინის მონეტები, რომლებზეც გადაჭედვის მიუხედავად ჩანს: დემეტრე I¹⁷-ის, გიორგი III¹⁸-ის, თამარ დედოფლის¹⁹-ის და გიორგი IV ლაშას²⁰ მონეტების კვალი.

რუსუდან დედოფლის მონეტებზე, ისევე როგორც მისი წინამორბედი მეფეების მონეტებზე, აღნიშნულია მოჭრის პირველი წელი და შემდგომ წლებშიც, მონეტები ამავე თარიღით იჭრება. საინტერესო საკითხია რუსუდან დედოფლის სამონეტო დამღები. ჩვენთვის ცნობილია მისი 5 დამღა, რომლებიც ქვემოთ არის წარმოდგენილი, მაგრამ ამ საკითხზე გავამახვილებ ყურადღებას მას მერე, რაც რუსუდან დედოფლის მონეტების სრულ აღწერას წარმოგიდგენთ.

როგორც უკვე ვიცით რუსუდანის პირველი მონეტა სპილენძისაა და გამოიყურება შემდეგნაირად;

Obv. ცენტრში მოთავსებულია დედოფლის დაქარაგმებული სახელი ასომთავრული²¹ ანბანით **ქსნ** (რსნ)(რუსუდან), მის თავზე უკვე ორნამენტში ჩაქსოვილი მისივე ქარაგმა;

კვადრატის გარეთ, ზედა სეგმენტში მოთავსებულია ისევ რუსუდანის სახელის ქარაგმა რომელიც გადმოცემული არაბულად;

- 16 622 წელს მექას მოსახლეობა, უკმაყოფილონი იყვნენ მუჰამედის ქადაგებით, რის გამოც იგი მექადან მედინაში განდევნეს, ჰიჯრას წელი გახდა ისლამური, მთვარის კალენდრის პირველი წელი.
- 17 დემეტრე I – საქართველოს მეფე 1125-1156, დავით აღმაშენებლის უფროსი ვაჟი და მემკვიდრე.
- 18 გიორგი III დაბადების წელი უცნობია, გარდაიცვალა 1184წ., საქართველოს მეფე 1156 წლიდან, დემეტრე I-ის ძე ბაგრატიონთა გვარის შთამომავალი.
- 19 თამარი, თამარ მეფე დაიბადა დაახლოებით 1160წ., გარდაიცვალა 1213წ., შესაძლოა 1210 ან 1207. საქართველოს მონარქი 1184 წლიდან, გიორგი III-ეს ასული.
- 20 გიორგი IV ლაშა (დ. 1192 – გ. 18 იანვარი, 1223). საქართველოს მეფე 1213-1223 წლებში. თამარ მეფის და დავით სოსლანის ძე.
- 21 ასომთავრული, ქართული დამწერლობის უძველესი სახეა. თავად სიტყვა „ასომთავრული“ გვიანდელია და XVI საუკუნიდან გვხვდება, უფრო ადრეულ ძეგლებში იგი „მრგლოვანის“ სახელწოდებითაა ცნობილი – ეს სახელწოდება ასოთა მომრგვალებულ მოხაზულობებზე მიუთითებს.

ფა (რსუ) (რუსუდან). დანარჩენ სამ სეგმენტში იკითხება ასომთავრულით გადმოცემული თარიღის ქარაგმა;

✚: 6: 6: 4: 7: 2: (ჩუჲ) (ქუბ) (ყუბ) (უმბ) (ქორონიკონსა) (447=12276).

الملكة الملوك و الملكات جلال الدنيا و الدولة و الدين روسدان بنت تamar ظهير
المسيح اعز الله انصاره

(**დედოფარი მეფეთა** და **დედოფაღთა**, შივნება ქვეყნისა, **სამეფოსი** და **სახიმუნოებისა**, **ხუსუდანი**,
ასული **თამაჩისა**, **თაყვანისცემელი** მესიისა, **განადიდოს** ღმერთთან **ძღუვანი** მისი).

ჩემს მიერ აწონილი რუსუდან დედოფლის სპილენძის მონეტების რემედიოსი ძალზე უცნაურია, რადგან დაბალი წონა 1.8გ. იყო, ხოლო ყველაზე დიდი 8.9გ. იწონიდა, კოლექციონერები ამბობენ, რომ უფრო დიდი ნომინალებიც უნახავთ (ასეთი მონეტების არსებობა ჩემთვის დაუდასტურებელია). ამ ტიპის სპილენძის მონეტებზე გვხვდება მხოლოდ ერთი სახის დამლა №3, ამ საკითხს მივუბრუნდეთ შემდგომში.

სპილენძის მონეტებისგან განსხვავებით რუსუდან დედოფლის ვერცხლის მონეტები უფრო მრავალსახოვანია მცირე ნიუანსების გამო რევერსზე. წარწერები მონეტის ორივე მხარეს სტანდარტულია და მეორდება ყველა მონეტაზე.

Obv. ცენტრში მაცხოვრის გამოსახულება, გვერდებზე ბერძნული წარწერა (IC XC). გარშემო ასომთავრული წარწერა;

ԵԿԴԵՐԻՆ ՈՒՆԱԴՐԻՆ ԴՃԴՃԸ + 45 (ԵԿԵՐԵՐԻՆ ՈՒՆԱԴՐԻՆ ԴՃԴՃԸ + 45)

(სახელმწიფო უწყებების ინტეგრირებული მართვა) (ყფ)(უბ)

(450=12306.)

Rev. ცენტრში ასომთავრულით რუსუდანის დაქარაგმებული სახელი; (JSH) (რსნ) (რუსუ-დან). გარშემო არაბული ზედწერილი;

(الملكة الملكات جلاله الدنيا و الدين روسدان بنت تamar ظهير المسيح)

(**დედოფარი** **დედოფართა**, **შვინება** **ქვეყნისა** და **საჩქმუნოებისა**, **ხუსუდანი** **ასუღი** **თამაჩისა**, **თაყვანისმცემელი** **მესიისა**).

፪፻፳፭ ሰባሪ ገናሮ፡ ቶ፡፻፫፡ (፪፻፳፭ ሰባሪ ገናሮ፡ ቶ፡፻፫፡)

(الملكة - الملكات جلالة الدنيا و الدين روسدان - بنت تamar ظهير المسيح)

№1

№2

№3

№4

№5

ISSN 2960-9321

რუსუდან დედოფლის დამლები ქართულ და უცხოურ მონეტებზე

რუსუდან დედოფლის დამლები უზომოდ დიდი რაოდენობით გვხვდება თავისი წინამორბედი ქართველი მეფეების მონეტებზე, როგორც ჩანს რუსუდანი 1223-1226 წლებში შემოიფარგლა უკვე არსებული მონეტების გადაჭედვით. ყველაზე ხშირად გამოიყენებოდა დამლა №10 შემდეგ №9, ხშირია შემთხვევები როდესაც ორივე ეს დამლა ერთადაა დაკრული ერთ მონეტაზე. ძაან იშვიათად გვხვდება დამლები №8, №7, რომლებიც დაკრულია მხოლოდ თამარ და დავით სოსლანის²² ეგრეთწოდებულ დვინში²³ (ეს მონეტები ბევრ შეცდომებს შეიცავს, განსხვავდება არაბული ასოების დანერვილობით) მოჭრილ მონეტებზე.

თამარ-დავითი,
დამლა
№ 8

თამარ-დავითი,
დამლა
№ 8

დედოფალი თამარი,
დამლა
№ 9

გიორგი IV ლაშა,
დამლა
№ 9

22 დავით სოსლანი თამარ მეფის მეორე მეუღლე, იქორწინეს 1187 წელს დიდუბის სასახლეში. სახელმწიფო მოღვაწე, მემკვიდრე ახასიათებს როგორც ზნეობრივი და რაინდული თვისებებით შემკულ, სასიამოვნო გარეგნობის მამაკაცს (გარდაიცვალა 1205წ.).

23 დვინი შუა საუკუნოვანი სომხეთის დედაქალაქი. აშენებული დიდი სომხეთის მეფის ხოსროვ III კოტაკის მიერ 335 წელს. ამავე წლიდან არშაკიანების სამეფო რეზიდენცია სწორედ ამ ქალაქში გადავიდა.

გიორგი IV ლაშა,
დამლა
№ 9

№ 10

ქალალ ალ-დინი,
დამლა
№ 10

ილდეგიზიდი,
დამლა
№ 10

მოცემული მასალის გათვალისწინებით დასტურდება, რომ ქვემოთ მოცემული ოთხი დამლა 1223 წლიდან 1227 წლამდე იყო გამოყენებული, რადგან ეს დამლები რუსუდანის ვერცხლის მონეტებზე გამოყენებული არ არის.

№10

№9

№7

№8

ძალიან საინტერესოა დამლა №1, რომელსაც ვკითხულობ როგორც ასომთავრული ასო (ფ), ეს დამლა ძირითადად გვხვდება რუსუდანის სპილენზის მონეტებზე და როგორც ჩანს დაკრულია 1230 წლის რეფორმის შემდეგ, რადგან მოცემული №3 დამლა გვხვდება რუსუდანის ვერცხლის მონეტებზე;

დამლა № 1

თუ ამ დამლას გადავებრუნებთ და ჰორიზონტალურად მდგომარეობაში შევხედავთ შეიძლება წავიკითხოთ როგორც არაბული ასო (ჲ) (b), მაგრამ ეს მოსაზრება გაქარწყლდა მას შემდეგ რაც აღმოჩნდა რუსუდანის ვერცხლის მონეტა, რომლის სიქაზე ოსტატს ასო (ჟ) (g) თავიდანვე ამოუჭრია;

დამლა (ჟ) (g) ასევე გაცოცხლებული აქვს უცხოურ მონეტებზე;

ილდეგიზიდი,
დამლა № 5ბიზანტია,
დამლა № 2

მოცემულ ნუმიზმატურ არტეფაქტებზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ რუსუდანის ამ დამლის მოხმარება დაიწყო 1230 წელს, ხოლო რომელ წლამდე იყო გამოყენებაში ამის განსაზღვრა პრაქტიკულად შეუძლებელია.

რუსუდან დედოფლის სპილენძის განძი დაბა წყნეთიდან

2019 წლის ზაფხულში, აგვისტოს თვეს დაბა წყნეთში (საქართველოს რესპუბლიკა) იქნა ნაპოვნი რუსუდან დედოფლის მონეტების განძი, რომელიც შეიცავდა 97 მონეტას. განძი შედგებოდა ეგრეთწოდებული (სწორად ნაჭედ) რუსუდან დედოფლის სპილენძის მონეტებისაგან, აქედან განძში არის ჩართული მხოლოდ 8 უცხოური მონეტა. დანარჩენი რუსუდან დედოფლის მონეტებია, მათ შორის 43 მონეტა გადადამღულია მისივე ჟ (g) დამლით, უცხოური მონეტებიდან 2 ცალი იგივე დამლით არის გადაჭედილი. განძში დამლა ჟ (g)-ს რამდენიმე ვარიანტია, წარმოგიდგენთ;

№1

№2

№3

№4

№5

წარმოგიდგენთ დაბა წყნეთში ნაპოვნი
განძის ფოტო მასალას

№1

Weight: 4.11g. Size: 25-24mm.

№2

Weight: 3.64g. Size: 24-23mm.

№3

Weight: 3.64g. Size: 25.5-25mm.

№4

Weight: 3.38g. Size: 25.5-25mm.

№5

Weight: 4.86g. Size: 25-24mm.

№6

Weight: 4.78g. Size: 25mm.

№7

Weight: 4.29g. Size: 24-23mm.

№8

Weight: 5.29g. Size: 26-24mm.

№9

Weight: 5.26g. Size: 23-22mm.

№10

Weight: 5.18g. Size: 25mm.

№11

Weight: 5.10g. Size: 25-24mm.

№12

Weight: 5.05g. Size: 25-24mm.

№13

Weight: 6.13g. Size: 24-23mm.

№14

Weight: 6.7g. Size: 24mm.

№15

Weight: 5.55g. Size: 24mm.

№16

Weight: 5.39g. Size: 24.5mm.

№17

Weight: 7.06g. Size: 25mm.

№18

Weight: 6.79g. Size: 25-24mm.

№19

Weight: 3.47g. Size: 24mm.

№20

Weight: 7.18g. Size: 25mm.

№21

Weight: 3.13g. Size: 25-24mm.

№22

Weight: 1.67g. Size: 19-17mm.

№23

Weight: 2.96g. Size: 25mm.

№24

Weight: 2.94g. Size: 25mm.

№25

Weight: 3.55g. Size: 25-23.5mm.

№26

Weight: 3.82g. Size: 25mm.

№27

Weight: 3.92g. Size: 25mm.

№28

Weight: 4.28g. Size: 26-24mm.

№29

Weight: 4.28g. Size: 24.5mm.

№30

Weight: 4.32g. Size: 25-23mm.

№31

Weight: 4.37g. Size: 25-24mm.

№32

Weight: 4.56g. Size: 24-23mm.

№33

Weight: 6.24g. Size: 24-22mm.

№34

Weight: 6.78g. Size: 23mm.

№35

Weight: 7.28g. Size: 24mm.

№36

Weight: 7.44g. Size: 24mm.

№37

Weight: 7.91g. Size: 24-23mm.

№38

Weight: 1.67g. Size: 22-18mm.

№39

Weight: 2.92g. Size: 25-23mm.

№40

Weight: 3.88g. Size: 25mm.

№41

Weight: 3.14g. Size: 25-23.5mm.

№42

Weight: 3.31g. Size: 24-23mm.

№43

Weight: 3.93g. Size: 25mm.

№44

Weight: 5.7g. Size: 24-21mm.

№45

Weight: 5.41g. Size: 25-24mm.

№46

Weight: 6.19g. Size: 25-24mm.

№47

Weight: 7.28g. Size: 25-21mm.

№48

Weight: 8.78g. Size: 25-24mm.

დადამღული მონეტები

Coins with stamps

№49

Weight: 2.23g. Size: 25-24mm.

On the coin a stamp №1

№50

Weight: 2.62g. Size: 26-25mm.

On the coin a stamp №2

№51

Weight: 2.96g. Size: 25-23mm.

On the coin a stamp №3

№52

Weight: 3.07g. Size: 25.24mm.

On the coin a stamp №3

№53

Weight: 3.13g. Size: 22-17mm.

On the coin a stamp №5

№54

Weight: 3.19g. Size: 26-25mm.

On the coin a stamp №2

№55

Weight: 3.37g. Size: 23-21mm.

On the coin a stamp №1

№56

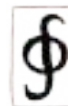
Weight: 3.39g. Size: 24-23mm.

On the coin a stamp №1

№57

Weight: 3.56g. Size: 24-23mm.

On the coin a stamp №1

№58

Weight: 3.73g. Size: 25-23mm.

On the coin a stamp №3

№59

Weight: 3.87g. Size: 25-24mm.

On the coin a stamp №1

№60

Weight: 4.02g. Size: 25-23mm.

On the coin a stamp №1

№61

Weight: 4.02g. Size:
28-27mm.

On the coin a stamp №4

№62

Weight: 4.5g. Size: 24mm.

On the coin a stamp №3

№63

Weight: 4.09g. Size: 25mm.

On the coin a stamp №5

№64

Weight: 4.11g. Size: 26mm.

On the coin a stamp №2

№65

Weight: 4.46g. Size: 24-23mm.

On the coin a stamp №2

№66

Weight: 4.51g. Size: 25-23mm.

On the coin a stamp №1

№67

Weight: 4.72g. Size: 25-24mm.

On the coin a stamp №1

№68

Weight: 4.77g.

Size: 26mm.

On the coin a stamp №2

№69

Weight: 4.78g. Size: 24-22mm.

On the coin a stamp №3

№70

Weight: 5.06. Size: 26mm.

On the coin a stamp №3

№71

Weight: 5.07g. Size: 27-25mm.

On the coin a stamp №2

№72

Weight: 5.32g. Size: 24mm.

On the coin a stamp №4

№73

Weight: 5.38g. Size: 24mm.

On the coin a stamp №4

№74

Weight: 5.38g. Size: 24-23mm.

On the coin a stamp №1

№75

Weight: 5.42g. Size: 25mm.

On the coin a stamp №5

№76

Weight: 5.69g. Size: 26-24mm.

On the coin a stamp №2

№77

Weight: 6.03g. Size: 25mm.

On the coin a stamp №2

№78

Weight: 6.05g. Size: 25-23mm.

On the coin a stamp №3

№79

Weight: 6.10g. Size: 26-24mm.

On the coin a stamp №3

№80

Weight: 6.13g. Size: 25-24mm.

On the coin a stamp №4

№81

Weight: 6.17g. Size: 24mm.

On the coin a stamp №1

№82

Weight: 6.28g. Size: 24mm.

On the coin a stamp №5

№83

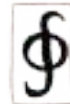
Weight: 6.36g. Size: 27-25mm.

On the coin a stamp №3

№84

Weight: 6.67g. Size: 24mm.

On the coin a stamp №1

№85

Weight: 6.82g.

Size: 30-28mm.

On the coin a stamp №4

№86

Weight: 6.99g. Size: 25-24mm.

On the coin a stamp №5

№87

Weight: 7.3g.

Size: 27-24mm.

On the coin a stamp №2

№88

Weight: 7.09g. Size: 27-26mm.

On the coin a stamp №5

№89

Weight: 7.39g. Size: 27-24mm.

On the coin a stamp №5

რუსუდან დედოფლის დამლევი უცხოურ მონეტებზე

№90

Weight: 6.86g.

Size: 26-25mm.

On the coin a stamp №5

№91

Weight: 2.67. Size: 20mm.

On the coin a stamp №3

უცხოური მონეტები

№92

Weight: 6.37g.

Size: 28-25mm.

№93

Weight: 4.86g. Size: 26-23mm.

№94

Weight: 4.92g.

Size: 29-25mm.

№95

Weight: 2.33g. Size: 25-24mm.

№96

Weight: 6.87g. Size: 25-23mm.

№97

Weight: 3.45g. Size: 27-26mm.

ლიტერატურა:

1. Пахомов Е.А. Монеты Грузии.
2. Баратаев М.П. «Нумизматические факты Грузинского царства».
3. კაპანაძე დ. საქართველოს ნუმიზმატიკა.
4. ჭავჭავაძე ივ. ქართველი ერის ისტორია, წიგ. 3. თბილისი 1966.
5. ქართლის ცხოვრება II.
6. თაყაიშვილი ე. სომხით-საორბელის წარწერები, ნაწილი II. პარიზი 1929.
7. სილოგავა ე. ქვემო ქართლის წარწერები, დმანისი II. „მეცნიერება“, თბილისი 2000.
8. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტომი III. თბილისი 1979.